

संघीय संसद
प्रतिनिधि सभा
सार्वजनिक लेखा समिति

(सार्वजनिक लेखा र महालेखा परीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदन)

बैठक संख्या- ५०

मिति २०७७/०५/०२

निर्णयहरू

१. वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्यक्रम सम्बन्धमा अध्ययन गर्न गठित अध्ययन उपसमितिले मिति २०७७ असोज ८ गते समितिमा पेश गरेको प्रतिवेदन उपर छलफल गरियो ।
२. छलफलपछि समितिले विभिन्न निकायहरूलाई निम्नानुसारको निर्देशनहरू दिने निर्णय भयो:
 - क. तत्कालीन वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयबाट मिति २०७९।७।२७ को सचिवस्तरीय निर्णयबाट वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७९ लागू गरिँदै आएको देखिएको हुँदा वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७९ विस्थापन गरी राष्ट्रिय वन नीति, २०७५ र वन ऐन, २०७६ को उद्देश्य अनुरूप वन क्षेत्रको आर्थिक, सामाजिक र वातावरणीय पक्ष समेत विचार गरी सहभागितामूलक रूपमा दिगो वन व्यवस्थापन गर्न आवश्यक पर्ने सूचकहरू सहितको राष्ट्रिय मापदण्ड तर्जुमा गरी लागू गर्न, वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्ययोजनाहरू तत्काल खारेज गरी एकिकृत वा प्रदेशगत तहमा वनसम्बन्धी रणनीतिक योजना तर्जुमा गरेर मात्र सामुदायिक वन र साभेदारी वन क्षेत्रमा वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तर्जुमा गर्न र त्यसलाई कार्यान्वयन गरी वन व्यवस्थापन गर्न नेपाल सरकारलाई निर्देशन दिने ।
 - ख. वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ को दफा ३० बमोजिम घोषणा गरिएको चुरे वातावरण संरक्षण क्षेत्रमा वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ को नियम ३४ अनुसार कुनै पनि वनस्पति काट्न, ढाल्न, हटाउन, उखेल्न, फेर्न तथा वनस्पतिलाई हानि नोक्सानी पुऱ्याउन नपाइने व्यवस्था गरिएको, नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदबाट मिति २०७२।१।२५ मा चुरे क्षेत्रमा १५ डिग्रीसम्मको भिरालो वनबाट ढलापडा, मरेको, मर्न लागेको, रोग लागेको, बाङ्गाटिङ्गा र बुढा रुखहरूबाट मात्र काठ दाउरा संकलन गर्न पाइने र काठ दाउरा संकलन गर्ने प्रयोजनका लागि चुरे क्षेत्रको वनमा बाटो बनाउन नपाइने निर्णय भएको र नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदबाट स्वीकृत चुरे तराई मधेश संरक्षण तथा व्यवस्थापन गुर्योजना, २०७४ मा १५ डिग्रीभन्दा बढी भिरालो वनमा संरक्षणमुखी वन व्यवस्थापन मात्र गर्न पाइने व्यवस्था गरेको अवस्थामा यीक्षेत्रमा लागू गरिएका वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्यक्रम रद्द गरी दिगो वन व्यवस्थापन कार्ययोजनाहरू तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्न वन तथा वातावरण मन्त्रालयलाई निर्देशन दिने ।
 - ग. वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्ययोजना अन्तर्गत हालसम्म कटान गरी अव्यवस्थित र असुरक्षित अवस्थामा रहेका र घाटगढी गरेका साल लगायतका काठहरूको स्पष्ट लगत सहित तत्काल सुरक्षित अवस्थामा राखी उक्त काठ दाउरा नेपाल सरकारले सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ र सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ अनुसार ई-पोर्टल बनाई विद्युतीय बोलपत्र (ई-टेण्डर) का माध्यमबाट लिलाम बढाबढ गरी बिक्री गर्न, यसरी बिक्री गर्दा मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १२क

अनुसार प्राप्त काठको मूल्य अभिवृद्धि कर अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ६ बमोजिम नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहमा बाँडफाँड गरी काठ बिक्रीबाट प्राप्त रकम मध्ये स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ६२ख बमोजिम १० प्रतिशत रकम वन पैदावार शुल्कको रूपमा सम्बन्धित स्थानीय तहको सञ्चित कोषमा जम्मा गरी बाँकी रकम सम्बन्धित वन उपभोक्ता समूहको बैंक खातामा जम्मा गर्न लगाई उक्त रकम वन ऐन, २०७६ को दफा २२ मा तोकिएका शीर्षकहरूमा मात्र खर्च गर्न र वन ऐन, २०७६ को दफा ३३ अनुसार उपभोक्ता समूहको एउटा मात्र कोष रहने व्यवस्था गरिएकोमा दुई वा सो भन्दा बढी कोष खडा गरी रकम दुरुपयोग गरेको देखिएकोले उपभोक्ता समूहहरूले सबै रकम तत्काल एउटा मात्र कोषमा राखी व्यवस्थापन गर्न गराउनका साथै वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्यक्रम लागू नभएका सामुदायिक र साभेदारी वनका वन पैदावार बिक्री वितरण खुला गर्न वन तथा वातावरण मन्त्रालयलाई निर्देशन दिने

घ. वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्यक्रम लागू गरिएका सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहमा उपभोक्ता समूहका साधारण सदस्यहरू र पदाधिकारीहरूको कित्ते दस्तखत गर्ने, नक्कली वन उपभोक्ता घरधुरी खडा गर्ने र एउटै घरलाई एक भन्दा धेरै वन उपभोक्ता समूहमा सदस्य बनाई वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्यक्रम अन्तर्गत रुख कटान गर्नका लागि कित्ते कागजात तयार गर्ने, सामुदायिक वनको वन पैदावार संकलन तथा बिक्री वितरण निर्देशिका, २०७१ को दफा १४(२) विपरित विचौलिया र काठ व्यावसायीहरूबाट ऋणका रूपमा उच्च व्याजदर लिने दिनेगरी स्रोत नखुलेको रकम, लिए दिएको नदेखिने रकम, गैर बैकिङ्ग कारोवारको रकम र अबैध रकम रुख कटानमा लगानी गरी उपभोक्ता समूहलाई निरन्तर रूपमा ऋणमा डुबाई हानी नोक्सानी गरेको देखिएकोले यस्ता कार्यहरूमा संलग्न रही अख्तियारको दुरुपयोग गरी भ्रष्टाचारमा संलग्न रहेका कैलाली, कञ्चनपुर र सिन्धुली जिल्लाहरूमा वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्ययोजना लागू गरेका सामुदायिक वन र साभेदारी वन उपभोक्ता समूहका पदाधिकारीहरू, प्रदेशका वन कार्यालयका पदाधिकारी, डिभिजनल वन कार्यालयका कर्मचारीहरू तथा कार्ययोजना बनाउने परामर्शदाताहरू र काठ कटानमा संलग्न व्यक्तिहरूको पहिचान र थप छानबिन गरी कानुनी कारबाही गर्न अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई निर्देशन दिने ।

ङ. 'वन संरक्षण क्षेत्र' मा पर्ने सामुदायिक वनका वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्ययोजनाहरू तत्काल खारेज गरी दिगो वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्न र कैलालीको बसन्ता वन संरक्षण क्षेत्र, कञ्चनपुरको लालभाडी-मोहना वन संरक्षण क्षेत्र, शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुञ्जको मध्यवर्ती क्षेत्र र डडेल्धुराको महाभारत क्षेत्रलाई एक आपसमा जोड्ने गरी वन ऐन, २०७६ को दफा १५ बमोजिम वन संरक्षण क्षेत्र घोषणा गरी उक्त वनहरूलाई संरक्षणमुखी सामुदायिक वनको रूपमा व्यवस्थापन गर्न गराउन नेपाल सरकारलाई निर्देशन दिने ।

च. वातावरण संरक्षण क्षेत्र घोषणा गरिएको चुरे र तराईको वनमा वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन गर्ने भनी काठ कटान र संकलन गर्ने नाममा भू-क्षय हुनेगरी जताततै बाटो र ठूला तथा चौडा अग्निरेखाहरू निर्माण गरी व्यापक भू-क्षय गराई वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ को दफा ३० र वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ को नियम ३४ विपरितको कार्य गरेको देखिन आएकोले यस कार्यमा संलग्न डिभिजनल वन अधिकृत, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहका पदाधिकारीहरू, वैज्ञानिक वन कार्ययोजना बनाउने परामर्शदाता र वन कटानको ठेक्का लिने ठेकेदारहरूको पहिचान गरी वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ को दफा ३५(३) बमोजिम कारवाही गर्न नेपाल सरकारलाई निर्देशन दिने ।

छ. कैलाली र कञ्चनपुर जिल्लामा वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्ययोजना लागू गरेका सामुदायिक वनहरू र साभेदारी वनहरूमा निर्धारित कटान प्लट भन्दा बाहिर गई अत्यधिक रुखहरू कटान गरेको देखिएकोले उक्त कार्यमा संलग्न सामुदायिक वन र साभेदारी वनका अध्यक्षहरू, रुख कटानमा संलग्न

व्यक्तिहरू र कटान अनुगमन नगरी वा वेवास्ता गरी वन विनाशमा सघाउने डिभिजनल वन अधिकृतहरू र प्रदेश वन निर्देशक उपर छानबिन गरी वन ऐन, २०७६ को दफा ४५ बमोजिमको कसुर गरेको आधारमा उक्त ऐनको दफा ५० बमोजिमको सजाय हुनेगरी कानुनी कारवाही गर्न वन तथा वातावरण मन्त्राललाई निर्देशन दिने ।

ज. चुरे वातावरण संरक्षण क्षेत्रमा वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्यक्रम अन्तर्गत रुख कटान र निर्माणजन्य खनिज पदार्थको अवैध दोहनका कारण चुरे क्षेत्रको संरक्षणमा गम्भीर चुनौति सृजना भएको देखिएकोले चुरे वातावरण संरक्षण क्षेत्रमा प्रभावकारी संरक्षणका कदमहरू चाल्नका लागि राष्ट्रपति चुरे तराई मधेश संरक्षण विकास समितिलाई निर्देशन दिने ।

झ. वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तर्जुमा गर्दा फलफूल तथा बीउ दिन नसक्ने गुणस्तरहीन माउ/बीउ राख्ने गरी कार्ययोजना तर्जुमा गरेको, वातावरणीय दृष्टिकोणले जोखिमपूर्ण क्षेत्रहरूमा कटान प्लट निर्धारण गरेको र काठ व्यावसायीसँग मिलेमतो गरी वनको वार्षिक वृद्धिदरभन्दा बढी र कटान गर्न मिल्ने भन्दा बढी रुख कटान गर्ने व्यवस्था समावेश गरेको कारण वन क्षेत्रमा अपुरणीय क्षति हुन गएकोले यसरी त्रुटीपूर्ण कार्ययोजना बनाएको विषयमा अनुगमन नगरी परामर्शदातालाई रकम भुक्तानी गर्ने डिभिजनल वन अधिकृत, तराई भू-परिधि परियोजनाका प्रमुख, रेड कार्यान्वयन केन्द्रका प्रमुख, कार्ययोजना सिफारिस गर्ने वन प्राविधिक कर्मचारी, त्रुटीपूर्ण कार्ययोजना स्वीकृत गर्ने डिभिजनल वन अधिकृत, सामुदायिक वनसम्बन्धी कार्यविधिहरूको पालना नगरी कार्ययोजना तर्जुमा गर्ने परामर्शदाता संस्था तथा व्यक्तिहरू, कार्ययोजना स्वीकृतिका लागि अनुरोध गर्ने सामुदायिक वनका पदाधिकारीहरू, कार्यविधिहरूमा उल्लिखित समयसीमा र प्रक्रियाहरूको पालना नगरी अवैध कटान आदेश प्रदान गर्ने डिभिजनल वन अधिकृत, त्रुटीपूर्ण कार्ययोजना र अवैध कटान आदेश प्रयोग गरी रुख कटान गर्ने ठेकेदारहरू र रुख कटान क्षेत्रहरूको अनुगमन नगर्ने वा अनुगमन गरेपनि वन विनाश रोक्न कुनै पहल नगर्ने प्रदेश वन निर्देशकहरूलाई थप छानबिन गरी कानुनी कारवाही गर्न नेपाल सरकारलाई निर्देशन दिने ।

ञ. गलत कार्ययोजना तर्जुमा गरी वन विनाशमा सघाउने परामर्शदाताहरूको पहिचान गरी कालो सूचीमा राखी कार्ययोजना तर्जुमा गर्ने कार्य गर्नमा रोक लगाउन र परामर्शदाताहरूको उपयोग सम्बन्धमा आवश्यक नीतिगत र कानुनी व्यवस्था गर्न वन तथा वातावरण मन्त्रालयलाई निर्देशन दिने ।

ट. वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्यक्रम लागू गरेका सिन्धुली, कैलाली र कञ्चनपुर जिल्लामा हाल कार्यरत डिभिजनल वन अधिकृतहरू, प्रदेश वन निर्देशकहरू, प्रदेशको उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालयका अधिकारीहरू र सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको पदाधिकारीका रूपमा रहेका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू लगायत सबै जिम्मेवार व्यक्तिहरू उपर सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्ड्रिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ बमोजिम पहिचान र सम्पत्ति छानबिन गरी आवश्यक कानुनी कारवाही गर्न नेपाल सरकारलाई निर्देशन दिने ।

ठ. तराईका सामुदायिक वन र साम्नेदारी वन तथा चक्ला वनहरूबाट रुख कटान गरी काठ संकलन गर्ने कार्ययोजना तर्जुमा गर्दा छनौट कटान विधि (Selection system) अवलम्बन गर्नेगरी दिगो वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्न, चुरे क्षेत्र बाहेक अन्यत्रका विभिन्न भौगोलिक क्षेत्रहरूमा १५ डिग्रीसम्मको भिरालो उत्पादनमूलक कुनै वनमा Shelter-Wood System लागू गर्ने भएमा उक्त वनको नमूना परीक्षण गरी प्राकृतिक पुनरुत्पादन भई सोको संरक्षण हुने सुनिश्चित भएमा मात्र पुनरुत्पादन हुन सक्ने अरु यस्तै किसिमका प्लटमा सम्भाव्य भू-क्षयलाई न्यूनीकरण गर्नेगरी वन पैदावार उत्पादकत्व वृद्धिको उद्देश्य राखी छनौट कटान विधिअन्तर्गतको उपयुक्त वन सम्बद्धन प्रणाली (Silviculture System) को आधारमा उक्त प्रणाली लागू गर्न, राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त परियोजनाका लागि स्वीकृति प्राप्त गरेको निश्चित वन क्षेत्रमा सरपट कटान गरिए

वापत वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ र स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन एवं वातावरणीय व्यवस्थापन योजना बमोजिम क्षतिपूर्तिको रूपमा वृक्षारोपण गरी वन हुर्काउने व्यवस्था गर्न र क्षयीकरण भएका वन क्षेत्रहरूमा वृक्षारोपण र संरक्षणमुखी काम गरी हुर्काएको मानव निर्मित वनमा मात्र उक्त वन सम्बद्धन प्रणाली (Silviculture System) अवलम्बन गर्न वन तथा वातावरण मन्त्रालयलाई निर्देशन दिने ।

- ड. नेपालमा रहेको वनको प्रकार र प्रकृति अनुसार फागुन/चैत्रदेखि जेठ/असारसम्म पालुवा पलाउने, मुना पलाउने, रुख बिरुवामा फलफूल लाग्ने र चराचुरुङ्गीले बच्चा हुर्काउने समय हुने भएकोमा वन नियमावली र वन सम्बन्धी विभिन्न कार्यविधिहरूमा जेठ मसान्तसम्म वन प्रवेश गरी रुख कटान गर्न अनुमति दिने व्यवस्था भएकोमा यसलाई सुधार गरी कात्तिक मसान्तदेखि मसिर मसान्तसम्ममा कटान आदेश प्रदान गर्ने र माघ मसान्तसम्ममा रुख कटान गरी घाटगद्दी गरी सक्ने किसिमको कानुनी व्यवस्था गर्न नेपाल सरकारलाई निर्देशन दिने ।
- ढ. सामुदायिक वन तथा साम्बेदारी वनबाट काठ बिक्री गर्दा अवलम्बनगर्नुपर्ने प्रकृया पारदर्शी नभई व्यवसायिक प्रयोजनका लागि सस्तो मूल्यमा काठ बिक्री गर्ने, मूल्य अभिवृद्धि कर छुली गर्ने र काठ व्यावसायीले महंगो बजार मूल्य कायम गरी काठ बिक्री गर्ने प्रवृत्ति देखिएको र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ६२ख मा सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिले वन पैदावार बिक्री तथा उपयोगसम्बन्धी आफ्नो वार्षिक कार्ययोजना बनाई स्थानीय तहबाट स्वीकृत गराउनु पर्ने व्यवस्था भएपनि सो नगराएको देखिएकोले अब आइन्दा दिगो वन व्यवस्थापन गरी संकलित काठ दाउरा बिक्री तथा उपयोग गर्नुपूर्व उपभोक्ता समूहले सोको बिक्री र सदुपयोग सम्बन्धी वार्षिक योजना बनाई सम्बन्धित स्थानीय तहको सभामा पेश गरी स्वीकृत भए अनुसार मात्र काठको बिक्री वितरण तथा सदुपयोग गर्ने व्यवस्था गर्न गराउन वन तथा वातावरण मन्त्रालयलाई निर्देशन दिने ।
- ण. सामुदायिक वन, साम्बेदारी वन र सरकारी चक्ला वनहरूमा कटान भएका काठहरूको ठूलो परिमाण मौज्जात रही नोक्सान हुने अवस्था देखिएको र विभिन्न बहानामा नयाँ काठ कटान गरी नयाँ पुरानो काठ मिसाई व्यापक अनियमितता भइरहेको देखिएकोले पुरानो र मौज्जात काठ बोलपत्र आव्हान गरी बिक्री वितरण गरेर मात्र थप काठ संकलनका लागि कटान आदेश प्रदान गर्ने व्यवस्था गर्न वन तथा वातावरण मन्त्रालयलाई निर्देशन दिने ।
- त. सामुदायिक वनहरूमा वैज्ञानिक वनका नाममा रुख कटान गर्न आधुनिक चैनसःहरूको दुरुपयोग गरी वन विनाश गरेको देखिएकोले सम्बन्धित स्थानीय तह र डिभिजन वन कार्यालयको संयुक्त अनुमतिपत्र नलिई कसैले पनि रुख कटान गर्ने आधुनिक चैनसःहरू खरिद गर्न, राख्न र रुख कटानका लागि प्रयोग गर्न नपाउने व्यवस्था गर्न गराउन वन तथा वातावरण मन्त्रालयलाई निर्देशन दिने ।
- थ. सामुदायिक वन, साम्बेदारी वन र सरकारी वनबाट सर्वसाधारणको घरकाजका लागि भनी जिल्ला वन पैदावार आपूर्ति समितिलाई छुट्याएको २५ प्रतिशत काठ वर्षौंदेखि बिक्री वितरण नगरी सडीगली रहेको र उक्त आपूर्ति समिति प्रभावहीन देखिएकोले जिल्ला वन पैदावार आपूर्ति समिति खारेज गरी सम्बन्धित स्थानीय तहमा नै काठ बिक्री वितरण अनुगमन समिति गठन गरी सर्वसाधारण जनताको काठमाथिको पहुँच सुनिश्चित गर्नेगरी कानुनी व्यवस्था गरी कार्यान्वयनमा ल्याउन वन तथा वातावरण मन्त्रालयलाई निर्देशन दिने ।
- द. वन पैदावारमा जीवन निर्भर रहेका विपन्न, एकल महिला, आदिवासी जनजाति, दलित आदि समुदायलाई वन पैदावारमाथिको पहुँचबाट वञ्चित गरिएको देखिएको र यसबाट वन पैदावारमा आधारित लघु उद्यमहरू समेत प्रभावित भएको देखिएकोले उनीहरूको पहुँचलाई प्राथमिकता प्रदान गर्ने व्यवस्था गर्न वन तथा वातावरण मन्त्रालयलाई निर्देशन दिने ।

- ध. सामुदायिक वन र साभेदारी वनको साधारण सभा आयोजना गर्ने समयमा विभिन्न असम्बन्धित पक्षहरूले अनधिकृत समूह/व्यक्ति परिचालन गरी शक्तिको दुरुपयोग गर्ने, एक घरधुरी एकभन्दा बढी वन उपभोक्ता समूहको सदस्य भई विकृति सृजना गर्ने, भड्किलो रूपमा चुनाव प्रचार गरी साधारण सभा कब्जा गर्ने, कित्ते कागज खडा गर्ने र सामाजिक असुरक्षा पैदा गर्ने गरेको देखिएकोले उपभोक्ता समूहले सम्बन्धित सुरक्षा निकाय र स्थानीय तहसँग समन्वय गरेर मात्र साधारण सभाहरू आयोजना गर्न, कार्यसमितिको कार्यअवधि सकिएका सबै वन उपभोक्ता समूहका तत्काल साधारण गर्न, एक घरधुरी एउटा मात्र वन उपभोक्ता समूहमा सदस्य हुन र कुनै पनि पक्षबाट साधारण सभा कब्जा हुनबाट रोक्ने प्रबन्ध गरी सहभागितामूलक रूपमा निर्णय हुने वातावरणको सृजना गर्न गराउन वन तथा वातावरण मन्त्रालयलाई निर्देशन दिने ।
- न. वन सम्बन्धी भरपर्दो एकिकृत सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको व्यवस्था गर्न वन तथा वातावरण मन्त्रालयलाई निर्देशन दिने ।
- प. वन ऐन, २०७६ र वन नियमावली, २०५१ एवं वन सम्बन्धी विभिन्न निर्देशिका र कार्यविधिहरूमा सामुदायिक वन र साभेदारी वनका कार्ययोजना तर्जुमा गर्दा वन कार्यालयले प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउनु पर्ने व्यवस्था गरिएकोमा सो व्यवस्थालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न वन तथा वातावरण मन्त्रालयलाई निर्देशन दिने ।